

52545

52545

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LVII.
Fasciculus 11.

VARGA PÉTER

De re militari

(A katonai jogról – forráselemzés)

SZEGED
1999

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILÁ JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LVII.
Fasciculus 11.

VARGA PÉTER

De re militari

(A katonai jogról – forráselemzés)

SZEGED
1999

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF
HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL,
JÓZSEF RUSZOLY, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ
JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL
BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

Jelen dolgozat témája a katonai jog, amelynek forrásanyaga a *Digesta* 49. könyvének 16. fejezete *De re militari* címmel. Mielőtt a forráselemzésbe kezdenénk, előre kell bocsátani, hogy az úgynevezett katonai jog a közjog részét alkotta Rómában is, amelyről Ulpianus azt mondja, hogy *publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit* (D.1.1.1.2.-Ulpianus.), a közjog a vallási dolgokra, a papokra, tisztségekre vonatkozik, azaz az állam szervezetére. Ilyen alapon tehát a katonai jog is a közjog része.

A dolgozat megírására a szerzőnek az adta az indíttatást, hogy a katonai jog és ezen belül a katonai büntető jog, a sajnálatosan hosszú ideig a tudomány által mellőzött, közjognak az egyik speciális területe.¹ Nyilvánvaló, hogy egy olyan fejlett jogi kultúrával rendelkező állam, mint Róma, a katonáskodást sem hagyhatta teljesen szabályozatlanul, már csak két ok miatt sem. Egyrészt azért nem, mert Róma területi hódításainak, illetve nagyságának egyik záloga a hadsereg volt. Tehát elképzelhetetlen, hogy egy gyakran háborúkat vívó állam valamilyen szinten ne szabályozta volna a katonáskodást.

A másik ok, amely feltételezett ezen a területen is valamiféle szabályozást, az az, hogy a praetori jog fennállása alatt az életviszonyok szinte minden területét leszabályozta,² miért lett volna ez alól kivétel a katonáskodás, annak figyelembevételével, hogy a praetort magát is megillette, mint imperiummal rendelkező magistratust, a katonai főhatalom.

Itt meg is célszerű legalább érinteni a rómaiak hatalom-felfogását. Az állami főhatalom az imperium, amelyből eredeztethető az állami tisztségviselőket megillető mindenféle jogosultság. Az imperium egységes és oszthatatlan, tehát az abból folyó összes jog megillet minden imperiummal rendelkező magistratust. Ebből az is következik, hogy minden imperiummal felruházott magistratust megillet az imperium militare is.³

A posztklasszikus korban a katonákra vonatkozó jogi szabályozást már nem az imperium militare fogalma testesítette meg, hanem a *res militari*, a katonai jog. Ezt tükrözi a *Digesta* fejezetcíme is.

I.

Most már konkrétan rátérve a vizsgálandó forrásanyagra, megfigyelhetünk néhány általános jellemvonást.

A *Digesta* e fejezete 16 fragmentumból, töredékből áll, tehát viszonylag elég rövid. Ez is mutatja a jog e területének speciális és periférikus voltát.

A fejezet 8 jogtudós munkáiból tartalmaz töredékeket. E jogtudósok az 5 remekjogászból 4, Ulpianus, Paulus, Papinianus és Modestinus, valamint Arrius Menander,

¹ A római büntetőjoggal foglalkozó átfogó munkák a közbűncselekményeket alig tárgyalják. Lásd Kaser RPR12 609-634. Kunkel/Mayer-Mally, *Römisches Recht* 358-376.

² Varga: A praetori jog, mint a jog gyors és hatékony fejlesztésének eszköze. *Acta Jur. et Pol.* Szeged, 1997. 8. p.

³ Az imperiumról bővebben Varga: A római alkotmány fejlődése. *Acta Jur. et Pol.* Szeged 1994. 4. p.

Tarruntenus Paternus, Marcianus⁴ és Macer. A legtöbb anyag Arrius Menandertől származik, őt követi Modestinus.

Nyilvánvaló, hogy a jog egy ilyen speciális területének ismerete feltételezi azt, hogy a szerzők magas rangú katonák voltak, hiszen azok az ismeretek, amelyeket közölnek műveikben, csak a katonáskodásban jártas férfiaktól származhattak. Papinianusról, Ulpianusról és Paulusról tudjuk, hogy praefectus praetoriok, a császári testőrség parancsnokai voltak,⁴ azonban a többi szerző is magas rangú katona kellett, hogy legyen.

A remekjogászok közül csak Gaius nem található meg ebben a fejezetben. Bár életéről keveset tud az utókor, de feltehető, hogy ő nem katonáskodott, semmilyen állami hivatalt sem viselt, ezért nem hivatkoznak rá a Digesta ezen fejezetében.⁵ Arrius Menander volt talán a leginkább jártas katonai jog területén, mert a fejezetben a legtöbb töredék tőle van, amelyek egy általa De re militari címmel megírt könyvből származnak.

A fragmentumok tartalmukra nézve négy csoportba sorolhatók, úgy, mint a katonai büntetésekről és -büntetésekről szólók, amelyek terjedelemben a legbősebbek. Egy kisebb rész foglalkozik a katonai szolgálat személyi és jogi feltételeivel. Egy terjedelmesebb rész foglalkozik a parancsnoklás és a fegyelmezés kérdéseivel és ugyancsak egy kisebb rész a katonákra vonatkozó telekszerzési tilalmakkal.

Ami kitűnik még a fejezetben található joganyagból, az az, hogy egyáltalán nem találunk utalást olyan, a katonáskodás lényegét érintő kérdésekre, mint a katonai hierarchia, a rangok és beosztások, vagy a szolgálat rendje stb. Természetesen ebből a szerző nem azt a következtetést vonja le, hogy ezeket a kérdéseket nem szabályozták, hanem hogy azt a praxisban kialakult szokásjogi szabályok rendezték. Ezek a szabályok valószínűleg Róma világbirodalommá válásának idejére annyira a mindennapi katonai élet részévé váltak, hogy a rendkívül praktikus rómaiak nem látták szükségét e kérdések írott jogi formában való rendezésének.

A szerző a források téma szerinti elemzésének módszerét választja, az általános következtetések után először a dezertálás büntetetté vonatkozókat, majd a többi katonai büntetésekről és büntetésekről rendelkezőket, majd a katonáskodás feltételeire vonatkozókat, utána a parancsnoklás és fegyelmezés kérdéseivel foglalkozót és végül a telekszerzési korlátokra vonatkozókat tárgyalja. A dezertálás azért került a többi katonai bűncselekmény közül kiemelésre, mert ez a legsúlyosabb, és ezt tárgyalják a források a legbővebben.

II.

Arrius Menander a katonák által elkövetett bűncselekményeket és szabályszegéseket két csoportra osztja, amikor azt mondja, hogy

Militum delicta sive admissa aut propria sunt aut cum ceteris communia: unde et persecutio aut propria aut communis est, proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit. (D.49.16.2.-Arrius Menander)

Azaz a katonák által elkövetett büntettek és szabályszegések különösek vagy általánosak, azaz más személyek által is elkövethetőek, éppen ezért a büntető eljárás is külö-

⁴Honoré: Ulpian Oxford. 1982. 15–46. p.

⁵Molnár: A Gaius-féle Institutio rendszer. Degré Alajos Emlékkönyv, Bp. 1995. 181–182. p.

nös vagy általános. Majd a különös büntettek fogalmát meg is magyarázza – különös büntettek azok, amelyeket az ember katonaként követ el.

Az idézett forráshelyből megállapítható, hogy a katonai bűncselekmények a crimenek, azaz a közbűncselekmények kategóriájába tartoztak, ahol az állam érdeke megbüntetni az elkövetőt, és a végrehajtást is az állam biztosítja.⁶ Az is egyértelmű, hogy a bűncselekményt az elkövető katonai statusa és nem az elkövetett bűncselekmény minősítése teszi katonai büntetetté. Azaz, ha a katona például lopást követ el, ez általános katonai bűncselekmény, mert azt katonaként követték el. Tehát vannak olyan bűncselekmények, amelyeket bárki elkövethet – pl. emberölés –, ezek akkor katonai bűncselekmények, ha az elkövető katona, és vannak olyan bűncselekmények, amelyeket csak katona követhet el – pl. a dezertálás –, ezek a különös katonai bűncselekmények.

Ennek megfelelően a büntető eljárás is különös vagy általános. A két eljárás közötti különbség az, hogy az általános, tehát bárki által elkövethető bűncselekményeknél az általánosan kiszabható büntetéseket alkalmazzák,⁷ míg a különös bűncselekményeknél, amelyeket csak katona követhet el, tipikusan katonai büntetéseket szabnak ki. Modestinus egy dezertőr elleni büntető eljárásról azt mondja, hogy

Desertorem auditum ad suum ducem cum elogio praeses mittet, praeterquam si quid gravius ille desertor in ea provincia, in qua repertus est, admiserit: ibi enim eum plecti poena debere, ubi facinus admissum est, divi Severus et Antoninus rescripserunt. (D. 49. 16. 3. - Modestinus).

A provinciái helytartó, miután meghallgatta a dezertőrt, azzal az írásbeli utasítással küldte őt katonai parancsnokához, hogy az isteni Severus és Antoninus rescriptuma szerint, azon a helyen hajtsa rajta végre a büntetést, ahol gaztetteit elkövette, kivéve, ha a dezertőrt abban a provinciában találták meg, ahol súlyosabb bűncselekményeit elkövette.

Látható, hogy a Modestinus által leírt eljárás egy különös büntető eljárás, mert a vádlott dezertálásért áll bíróság előtt. A dezertálást pedig csak katona követhette el. Az eljárás főbb elemei a forrás alapján tisztázhatók.

A provinciákban a katonai büntető hatalom az imperium militareval is rendelkező helytartót illette meg, neki volt rá hatásköre.⁸ Az eljárásra pedig feltehetőleg az a helytartó volt illetékes, akinek provinciájában az elkövetőt elfogták, de a büntetés végrehajtása már az elítélt katonai parancsnokának feladata volt. A büntetés végrehajtásának helye is meg volt határozva; az a hely, ahol az elkövető súlyosabb cselekményeit elkövette. Ebből az is következik, hogy ha egy bűncselekmény elkövetése miatt büntették meg az elkövetőt, akkor ott kellett az ítéletet végrehajtani, ahol a bűncselekményt elkövette, ha azonban több gaztettet is elkövetett, akkor azon a helyen kellett a büntetést végrehajtani, ahol a súlyosabb cselekményeket követte el.

Modestinus felsorolja a csak katonákra kiszabható büntetéseket is,

Poena militum huiuscemodi sunt: castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiae mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. nam in metallum aut in opus metalli non dabuntur nec torquentur. (D. 49. 16. 3. 1. - Modestinus).

⁶ Molnár: Büntető- és büntető eljárásjogi alapelvek római jogi előzményei. Szeged, 1996. Tokaji Géza Emlékkönyv 168. p.

⁷ A büntetésekről lásd bővebben Molnár i.m. 170. p. T. Mommsen: Römisches Strafrecht Leipzig 1899 Fünftes Buch, Zlinszky: Római büntető jog Bp. 1991. V. Büntetések.

⁸ Zlinszky im. III. fejezet 7. p.

A katonákra a következő büntetéseket lehetett kiszabni: fenyítés, pénzbüntetés, szolgálatba állítás, szolgálati ág megváltoztatása, lefokozás, büntetésből elbocsátás. A katonákat nem küldték bányamunkára és nem vetették alá kínvallatásnak.

A forrásbeli felsorolás súlyossági fokozatokat is jelöl. Az egyes büntetések közül talán csak a szolgálatba állítást kell külön értelmezni. Ez valószínűleg a katonának soron kívüli szolgálatteljesítést jelenthetett szolgálati beosztásától függetlenül, pl. soron kívül őrségbe állították.

Ugyanakkor Modestinus azt is megmondja, hogy melyek azok a büntetések, amelyeket katonák esetében nem szabtak ki, egyrészt talán azok túlságosan megalázó jellege miatt, másrészt azért, mert ezek elsősorban rabszolga-büntetések voltak, ilyenek a bányamunkára⁹ ítélés és a kínvallatás. Macer az elbocsátásról az alábbiakat mondja:

Missionum generales causae sunt tres: honesta causaria ignominiosa. honesta est, quae tempore militiae impleto datur: causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiae renuntiat: ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento solvitur. et is qui ignominia missus est, neque Romae neque in sacro comitatu agere potest. et si sine ignominiae mentione missi sunt, nihilo minus ignominia missi intelleguntur. (D. 49. 16. 13. 3.-Macer)

Az elbocsátásnak 3 általános oka van: a tisztesség, a betegség és a becstelenség. A tisztesség, amely biztosítja a katonaidő kitöltését. A betegség, amikor megállapítják, hogy szellemi, vagy testi hibája miatt katonáskodásra alkalmatlan. A becstelenség oka, amikor valakit bűncselekmény elkövetése miatt mentenek fel a katonai esküje alól. A becstelenség miatt elbocsátott nem tartózkodhat Róma városában és nem vehet részt vallási menetekben. Ha nem becstelenség miatt bocsátják el, akkor a becstelenség hátrányait nem kell elviselnie. Az elbocsátási okok közül értelmezési probléma csak a tisztességgel lehet. A tisztességes elbocsátás az, amikor a katona kitölti szolgálati idejét – erre utal a jogtudós fogalom-meghatározása is.

Arrius Menander ad arról felvilágosítást, hogy a büntetések kiszabásánál milyen szempontokat vettek figyelembe.

Dare se militem, cui non licet, grave crimen habet: es augetur, ut in ceteris delictis, dignitate gradu specie militiae. (D 49. 16. 2. 1-Arrius Menander).

Aki katonának áll és törvénytelenül cselekszik, cselekménye súlyosságát, más bűncselekményekkel szemben befolyásolja a társadalmi rang és a szolgálat típusa.

Ebből a contrario az is következik, hogy az általános, tehát nem a katonák által elkövetett büntetteknel a társadalmi rang a bűncselekmény súlyának megítélésénél nem jöhet számításba.

Az elkövetett katonai bűncselekmények igen széles skáláját tartalmazza a fejezet, de ez nem tekinthető taxatív felsorolásnak.

Összefoglalva az előbbieken írtakat, megállapítható, hogy a katonai bűncselekményeknek két típusa volt, az általános és a különös, ennek megfelelően a büntető eljárás is általános, vagy különös volt. A különös katonai bűncselekményeknél csak a katonákra kiszabható büntetéseket szabtak ki. A katonát 3 ok miatt bocsáthatták el a hadseregből; ha kiszolgált a katonaidéjét, ha megbetegedett, vagy ha becstelenséget követett el.

⁹ A bányamunkáról bővebben lásd Zlinszky im. V. fejezet 5. p.

III.

A legsúlyosabb bűncselekmény a dezertálás volt, amelynek fogalmát Modestinus határozza meg, elhatárolva az engedély nélküli távolléttől:

Emansor est, qui diu vagatus ad castra regreditur. Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus reducitur. (D49.16.3.2-3-Modestinus).

Engedély nélkül távollévő az, aki a távollétét követő hosszabb idő után saját maga visszament a táborba. Dezertőr pedig az, akit a meghosszabbított távollétról úgy hoznak vissza.

A forráshely szerint az engedély nélküli távollét és a dezertálás között annyi a különbség, hogy mindkettő esetében a katona engedély nélkül van távol, de az engedély nélküli távollévő saját akaratából visszatér, míg a dezertőrt elfogják és visszahozzák.

Paulus is így kategorizálja azokat, akik tovább maradnak eltávozáson. Azonban meg kell nézni, hogy hány nappal később tért vissza, és azt is, hogy mennyi volt a hajóútjának, vagy szárazföldi útjának az időtartama. Ha igazolja, hogy beteg volt, vagy útonálló fogságába esett és ez akadályozta, vagy késedelmet szenvedett valamilyen baleset miatt és csak késéssel tudott elindulni, és a távolmaradása ideje alatt mégérkezett, vissza kell helyezni:

Paulus libro singulari de poenis militum. Qui commeatus spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reversus est: item temporis navigationis vel itineris. et si se probet valetudine impeditum vel a latronibus detentum similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probet, quam ut occurrere posset intra commeatum, restituendus est (D.49.16.14-Paulus)

Ez a forráshely jól mutatja, hogy a rómaiak az eset összes körülményeit vizsgálva döntötték el, hogy történt-e bűncselekmény, mert a forrásban példalózó jelleggel felsorolt vis maior eseteiben a bűncselekmény léte kizárt, illetve azt is, hogy ha történt is bűncselekmény, az engedély nélküli távollét vagy dezertálás volt. Ha a távollét hosszabb ideig tartott, akkor ebből következtetni lehetett az elkövető dezertálási szándékára. Dezertálni a dezertálás szándéka nélkül nem lehet, ezt mutatja az Arrius Menandertől származó következő forrás is:

Edicta Germanici Caesaris militem desertorem facibant, qui diu afuisset, ut is inter emansores haberetur. sed sive redeat quis et offerat se, sive deprehensus offeratur, poenam desertionis evitat: nec interest, cui se offerat vel a quo deprehendatur. (D. 49.16.4.13.-Arrius Menander).

Germanicus Caesar ediktumai dezertőrnek minősítették azt, aki hosszú ideig hiányzott, ha azonban bizonyos ideig megvolt nála a visszatérés szándéka, akkor engedély nélkül távollévőnek tekintették. Nem mentesülhetett a büntetés alól, aki feladta magát, vagy elfogták. Tehát több forrásból is kitűnik, hogy vizsgálták az elkövető szándékát, illetőleg a távollét időtartamából következtettek az elkövető feltehető szándékára. A büntetésre vonatkozóan szintén Arrius Menander ad felvilágosítást.

Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat. in bello idem admissum capite puniendum est. (D.49.16.5.1.-Arrius Menander).

A békeidőben dezertáló személy, ha lovaskatona, rangját veszti, ha gyalogos, szolgálati ágát megváltoztatják. Háború idején ugyanezért halálbüntetés jár. Háború idején a cselekmény a legsúlyosabb büntetést vonja maga után. Modestinus a büntetés neméről az alábbiakat mondja:

Is, qui ad hostem confugit et rediit, torquebitur ad bestiasque, vel in furcam damnabitur, quamvis milites nihil eorum paciantur. (D.49.16.3.10.-Modestinus).

Azt a személyt, aki az ellenséghez dezertál és visszatér, eljárás alá kell vonni és a vadállatok elé kell vetni, vagy fel kell akasztani, de a katonák ezeket a büntetéseket nem viselik el. Ezek a büntetések megalázóak, és elsődlegesen a rabszolgáknál alkalmazták őket. Modestinus ezért mondja, hogy az ilyen büntetéseket a katonák nem viselik el.

A dezertálásnak voltak más, súlyosabban minősülő esetei is.

Qui desertioni aliud crimen adiungit, gravior puniendus est: et si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: ut si plagium factum vel adgressura abigeatus vel quid simile accesserit. Desertor si in urbe inveniatur, capite puniti solet: alibi adprehensus ex prima desertione restitui potest, iterum deserendo capite puniendus est. (D.49.16.5.2.-3.-Arrius Menander).

Ha a katona dezertálás miatt más bűncselekményt is elkövet, súlyosan büntetendő, ha lopást követ el, azt második dezertálásnak kell tekinteni, úgyszintén, ha emberrablást, vagy támadást követ el, vagy jószágot lop, vagy hasonló dolgot csinál. Ha egy dezertórt megtalálnak Róma városában, az halállal sújtandó, ha valahol máshol fogják el, akkor a szolgálatba visszahelyezhető, ha újabb dezertálást követ, el halállal büntetendő. Tehát a dezertálás úgynevezett minősített esetei közé tartozik, ha a dezertálás érdekében valamilyen más bűncselekményt, úgynevezett eszközcselekményt is elkövetnek, ilyenkor az elkövetőt súlyosan kell büntetni. Ha ez a bűncselekmény lopás, vagy emberrablás, vagy valamilyen támadás, vagy jószáglopás, vagy valamilyen hasonló cselekmény, akkor egy fictióval az második dezertálásnak tekintendő, és bár a forrás nem szól róla, de halállal büntetendő, mert a második dezertálás után már halálbüntetést kell kiszabni, ugyanúgy akkor is, ha a dezertórt Róma városában fogják el, míg ha máshol, akkor is fennáll a halálbüntetés lehetősége, de a szolgálatba vissza is helyezhető.

Szintén halállal büntetendő Paulus szerint az a katona, aki őrhelyét elhagyva dezertál a Palatiumon túlra:

Qui excubias palatii deseruerit, capite punitur. (D. 49.16.10.-Paulus)

Voltak a dezertálást enyhítő körülmények, amelyek nyomán az elkövető egyhébb büntetésre, vagy kivételes esetben megbocsátásra számíthatott. Azonban Arrius Menander azt is megmondja, hogy milyen esetekben nem lehet eltekinteni a büntetéstől:

Non omnes desertores similiter puendi sunt, sed habetur et ordinis stipendiorum ratio, gradus militiae vel loci, muneris deserti et anteactae vitae: sed et numerus si solus vel cum altero vel cum pluribus deseruit, aliudve quid crimen desertioni adiunxerit: item temporis, quo in desertione fuerit: et eorum, quae postea gesta fuerint. sed et si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine, non erit eiusdem sortis. (D. 49.16.5-Arrius Menander)

Nem minden dezertórt kell ugyanúgy büntetni, de azokat igen, akiknek társadalmi és katonai rangjuk, vagy állomáshelyük indokoltá teszi, szolgálat közben és már korábban is dezertáltak, egyedül, mással együtt, vagy többen együtt dezertáltak, vagy dezertálás-

hoz egyéb bűncselekményeket is elkövettek. Ugyancsak indokolják a felelősségre vonást a dezertálás után elkövetett bűncselekmények. Akkor is, ha valaki szabad akaratából tér vissza és nem kényszer hatására, sorsa azonban nem ugyanaz lesz. Tehát azonos körülmények fennforgása esetén az elkövetőkre azonos büntetést kell kiszabni. A megbánás önmagában nem mentesít a felelősségrevonás alól, de a büntetés nem ugyanaz lesz. Látható, hogy bizonyos körülmények fennállása esetén, pl. ha az elkövető visszaeső, vagy a dezertálást csoportosan követik el, a büntetéstől nem lehet eltekinteni.

Modestinustól származik a csoportos dezertálásról szóló következő forrás:

Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reversi sint, gradu pulsii in diversa loca distribuendi sunt. sed tironibus parcendum est: qui si iterato hoc admiserint, poena competentis adiciuntur. (D.49.163.9.-Modestinus).

Ha több személy együttesen első alkalommal dezertál és rövid időn belül visszatérnek, akkor meg kell fosztani rangjuktól és különböző állomáshelyekre kell beosztani őket. Újoncok esetén meg kell bocsátani, de ha újabb bűncselekményeket követnek el, a megfelelő büntetést ki kell szabni. Az idézett forráshely azt mutatja, hogy az első alkalommal történő dezertálás nem von maga után rögtön halálbüntetést, ha az elkövetők rövid időn belül visszatérnek, amiből arra lehet következtetni, hogy a cselekményt megbánták. Ilyenkor elkülönítik egymástól őket, és a szolgálati águkat megváltoztatják. Újonc esetén meg kell bocsátani, mert egy újonc esetleg nem képes még átlátni a dezertálás cselekményének súlyosságát, de ha újabb bűncselekményt követ el, akkor büntetést kell kiszabni, hiszen ez azt mutatja, hogy a megbocsátás nem érte el a kívánt eredményt.

Szintén Modestinustól származik az alábbi forrás:

Qui militae tempus in desertione implevit, emerito privatur. (D.49.16.3.8.-Modestinus).

Azt a személyt, aki katonai szolgálatát dezertálással fejezi be, meg kell fosztani nyugdíjától. Feltehetően itt a büntetés azért volt enyhébb, mert az elkövető javára vették figyelembe a kiszolgált katonaidőt.

Qui in desertione fuit, si se obtulerit, ex indulgentia imperatoris nostri in insulam deportatus est. (D.49.16.5.4.-Arrius Menander).

Arrius Menandertől származik az a fentebb említett forrás, amely szerint aki feladja magát, a büntetést nem úszhatja meg. A császár kegyelméből azonban egy szigetre kell száműzni. Macertől származó forrás szerint ugyanígy rendelkezett az isteni Severus és Antoninus egy olyan ember esetében, aki 5 évvel a dezertálás után adta föl magát. (D.49.16.13.6.-Macer).

Arrius Menandertől származnak az alábbi casusok:

Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. item eum, qui in praesidio captus est, in eadem conditione esse certum est: si tamen ex improviso, dum iter facit aut epistulam fert capiatur quis, veniam meretur. (D.49.16.5.5.-Arrius Menander).

Akit elfogtak és nem tért vissza, amikor még megtehetette volna, azt szökevénynek (dezertőrnek) kell tekinteni. Ugyanúgy kell tekinteni azt is, akit a vonalainkon belül fogtak el. Ha valakit menet közben, vagy akkor fognak el, amikor levelet visz, azt meg kell bocsátani. Akit az ellenség elfogott ugyan, de előtte visszajöhethetett volna, azt a forrás

szökevénynek minősíti, hiszen megvolt a választási lehetősége, azaz ha nem tért vissza, ezt azért tette, mert az akarata a dezertálásra irányult. Ugyanígy tekintendő az is, akit a római katonai védvonalon belül szintén ilyen körülmények között az ellenség elfogott, valószínűleg azért, mert ha valakit a római védvonalakon belül fogtak el, az nagyon ügyetlen, vagy nem elég körültekintő kellett, hogy legyen. Menetelés közben, illetve ha a katona levelet visz, akkor harci feladatot lát el, tehát ha ilyenkor fogják el, azt meg kell bocsátani.

Si post multum temporis redit qui ab hostibus captus est et captum eum, non transfugisse constiterit: ut veteranus erit restituendus et praemia et emeritum capit. Qui transfugit et postea multos latrones adprehendit et transfugas demonstraverit, posse ei parci divus Hadrianus rescripsit: ei tamen pollicenti ea nihil permitti oportere. (D.49.16.5.7-8.-Arrius Menander).

Ha a katona, akit elfogott az ellenség, hosszú idő múlva visszajön és megállapítható, hogy elfogták és nem dezertált, akkor vissza kell adni veterán statusát, kitüntetésait és nyugdíját. Az isteni Hadrianus írja egyik rescriptumában, hogy azt a katonát, aki az ellenséghez dezertált és később nagy számú útonállót fog el, és más dezertálókat is azonosít, meg lehet kímélni, de ezt nem lehet megadni, ha senki sincs, aki ezeket a dolgokat igazolni tudja.

Ha a katonát elfogták és fogsága idején szolgálati ideje letelt, majd később visszajött, és bizonyítani lehet, hogy nem dezertált, akkor vissza kell állítani veterán statusát kitüntetésével és nyugdíjával együtt. A második esetben ugyan megtörtént a dezertálás, de a súlyos bűncselekményt ellensúlyozza a számos útonálló elfogása és más dezertálók feladása, de természetesen csak akkor, ha bizonyítható. Ebből a forráshelyből újfent kitűnik, hogy a rómaiak ezt eset összes körülményeit vizsgálva csak bizonyított tények alapján hoztak döntést.

A barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt se captos evasisse, non transfugisse. sed hoc licet liquido constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. et si bonus miles antea aestimatus fuit, prope est, ut adfirmationi eius credatur: si remansor aut negligens suorum aut segnus aut extra contubernium agens, non credetur ei. (D.49.16.5.6.-Arrius Menander).

Hadrianus írja rescriptumában, hogy azokat a katonákat, akiket a barbárok elengedtek, vissza kell helyezni, azokat is, akik igazolják, hogy elfogásuk után megszöktek és nem átszöktek, de ha nem bizonyítható, és a körülmények mégis azt támasztják alá és korábban jó katona volt, vallomását el kell fogadni, de ha hanyag vagy tunya volt, vagy nem törődött társaival, vallomását nem lehet elfogadni. Azaz, ha a katona által mondottak csak valószínűsíthetőek voltak és bizonyítékokkal nem lehetett alátámasztani, akkor figyelembevették katonai előéletét is.

Ha valakinek utólag ártatlansága igazolódott, akkor a büntetés előtti állapotot kellett visszaállítani – egy ilyen esetről számol be Papinianus is. Egy katona, aki dezertálás miatt becstelenné vált és megfizette büntetését, visszahelyezték. Azonban, ha van mentése, és úgy tűnik, hogy nem volt dezertőr, minden, amit megfizetett, időbeli korlát nélkül visszajár. (D.49.16.15.-Papinianus)

Modestinustól származó forrásból kitűnően a kísérletet is büntették, méghozzá a legsúlyosabb büntetéssel:

Et is, qui volent transfugere adprehensus est, capite punitur. (D.49.16.3.11.-Modestinus).

A jogtudósok nem elméleti szinten ugyan, de foglalkoztak a dezertálás és más bűncselekmények elhatárolásával is.¹⁰ Macer (D.49.16.13.5-6) Menanderre hivatkozva írja, hogy az őrségből, vagy fogdából történő szökés klasszikus értelemben nem tekinthető dezertálásnak, mert az szökés a fogdából, tehát practice egy sui generis bűncselekmény. Tovább Macer Paulusra hivatkozva azt írja, hogy annak, aki kitör a fogdából és megszökik, még ha közvetlenül nem is dezertált, halállal kell bünhődnie.

Összefoglalva a dezertálással kapcsolatban leírtakat, elmondható, hogy mivel a dezertálás a legsúlyosabb katonai bűncselekmény, ezért a katonai bűncselekmények közül erről található a legtöbb forrásanyag a Digesta 49. könyv 16. fejezetében. A dezertálást az eset összes körülményeit figyelembevéve büntették. Jelentősége volt az úgynevezett egyhíthó és súlyosító körülményeknek.¹¹ Súlyosabban büntették, ha a dezertálást háború idején követték el, vagy ha a dezertálás kapcsán más bűncselekményeket is elkövettek. Enyhítő körülménynek minősült a megbánás, vagy ha az elkövető újonc volt. Annak megállapítása esetén, hogy történt-e bűncselekmény, körültekintően vizsgálták a vis maior jellegű eseményeket.

Az engedély nélküli távollét és a dezertálás elhatárolásánál a távollét idejéből és az elkövető cselekményeiből következtek az elkövető tudattartalmára, azaz, hogy az elkövető szándéka mire irányult. Más bűncselekmények megakadályozása, vagy felderítésének elősegítése a dezertáló számára a büntetés alóli mentesülést eredményezhetett. Bár az első alkalommal elkövetett dezertálás büntetése az eset összes körülményeinek mérlegelésétől függött, azonban a források abban egységesek, hogy a második dezertálást halállal kell büntetni. A második dezertálás kísérletét is halállal büntették.

IV.

Nézzük meg most a fejezetben szereplő egyéb bűncselekményeket. Modestinus az alábbi katonai bűncselekményekről számol be:

Is, qui exploratione emanet hostibus insistentibus aut qui a fossato recedit, capite puniendus est (D.49.16.3.4.-Modestinus).

Aki kivonja magát az ellenséggel szembeni felderítésből, vagy aki megfutamodik a harcállásból, az fejét veszítse. Érthető e cselekményeknek a legsúlyosabb büntetéssel való fenyegetése, hiszen az ilyen bűncselekményeket elkövető katonák miatt elvesztheték a csatát. Hasonlóképpen nyilatkozik Arrius Menander is:

Qui in acie prior fugam fecit, spectantibus militibus propter exemplum capite puniendus est (D.49.16.6.3.-Arrius Menander).

Aki első alkalommal megfutamodik az első vonalból, társai előtt kell halállal büntetni, elrettentésül. Arrius Menander egy lényeges elemmel toldja meg a Modestinus által írtakat, hogy a büntetést a többi katona előtt kell elrettentésül végrehajtani, így lehet elejét venni a sereg szétesésének.

Modestinus a katonai büntettek ismertetését így folytatja:

¹⁰ A római jogászoknál az elmélet és a gyakorlat viszonyáról lásd Pólay: A római jogászok gondolkodásmódja (Bp. 1988) 207. p.

¹¹ Molnár im. 177. p. A szerző jogesetekkel támasztja alá azt, hogy a rómaiak az enyhítő és súlyosító körülményeket is vizsgálták a büntetés kiszabásánál.

qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est: itaque pro modo delicti aut castigatur aut gradu militiae deicitur. (D.49.16.3.5.-Modestinus).

Aki szolgálati helyét elhagyja, súlyosabb cselekményt követ el, mint az engedély nélkül távollévő, ezért cselekménye súlyától függően testi fenyítést vagy lefokozást kell kiszabni.

Si praesidis vel cuiusvis praepositi ab excubatione quis desistat, peccatum desertionis subibit. (D.49.16.3.6.-Modestinus)

Ha valaki a helytartó, vagy más előljáró melletti őrhelyét elhagyja, akkor a dezertálás büntetnének büntetését kell elviselnie. Majd később így folytatja:

Qui praepositum suum protegere noluerunt vel deseruerunt, occiso eo capite puniuntur. (D.49.163.22.-Modestinus).

Aki előljáróját nem védi meg, vagy otthagyja és őt megölik, halállal büntetendő. Hasonlóan nyilatkozik Arrius Menander is:

Sed et in eos, qui prefectum centuriae a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placuit (D.49.16.6.9.-Arrius Menander).

Ugyancsak elfogadható az, hogy halállal bűnhődjenek azok, akik otthagyják századosukat, amikor útonállók kerítik be.

Qui praepositum suum non protexit, cum posset, in pari causa factori habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei. (D.49.16.6.8.-Arrius Menander).

Aki előljáróját nem védi meg, bár képes lenne rá, úgy kell büntetni, mint az elkövetőt, ha megvédeni nem képes, meg kell kímélni. A négy forrásból látható, hogy a katonai feljebbvaló magára hagyása, vagy meg nem védelmezése csak a legsúlyosabb büntetést vonhatja maga után. Büntethetőséget kizáró ok, ha a katona a védelemre nem képes.

Bűncselekménynek minősült Modestinus szerint az is, ha a katonát váratlanul az ellenség elfogta, de ha visszatért a szolgálati ideje letelte után és katonai előlétele megfelelő volt, meg kell neki bocsátani és meg kell kapja veterán statusát és nyugdíját is:

Sed si eximproviso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus, inspecto vitae eius praecedentis actu venia ei dabitur, et, si expleto tempore militiae redeat, ut veteranus restituatur et emerita accipiet. (D.49.16.3.12.-Modestinus).

Szintén büntették, ha a katona háború idején eladta vagy elveszítette fegyverét. A büntetés halál volt, de megbocsátható a büntett, hogy ha ez akkor történik, amikor a katona szolgálati ágot változtat:

Miles, qui in bello arma amisit vel alienavit, capite punitur: humane militiam mutat. (D.49.16.3.13.-Modestinus)

A fegyver elvesztése, illetve eladása háború idején komolyan érinti a sereg hadrafoghatóságát, ezért a büntetés indokolt. Feltehető, hogy a szolgálati ág megváltozása csak a fegyver elvesztése esetén jelenthetett megbocsátást, a fegyver eladása esetén nem.

Qui aliena arma subripuit, gradu militiae pellendus est. (D.49.16.3.14.-Modestinus)

Aki ellopja mások fegyverét, le kell fokozni. Ebből és az előző forrásból az is látszik, hogy egy jó fegyvernek komoly értéke is volt. Másrészt a katonáknál a fegyverlopás nem összeegyeztethető a bajtársiassággal.

Nec non et si vallum quis transcendat aut per murum castra ingrediatur, capite punitur. (D.49.16.3.17.-Modestinus)

Aki a sáncon, vagy a városfalon keresztül megy be a táborba vagy a városba, fejét veszítse. A katonai táborba a védsáncon, illetve a városba a védfalakon keresztül való bemászás két veszélyt is hordozhatott magában, és valószínűleg ezért büntették. Az egyik, hogy az átmászás megrongálhatja a sánctól, illetve a városfalat. A másik, hogy esetleg bátorítást adhat az ellenségnek a táborba, illetve a városba illetén módon való bejutásra. A rómaiaknál a városfalak egyébként is az istenek védelme alatt állottak. Már a Város alapításáról szóló monda szerint is Romulus azért ölte meg Remust, mert átugrotta az általa emelt falat. Az előbbieket miatt a sáncon vagy városfalon való átmászást a leg súlyosabb büntetéssel fenyegették.

Si vero quis fossam transiluit, militia reicitur. (D.49.16.3.18.-Modestinus)

Ha valaki átúszik az árkon, el kell bocsátani a hadseregből. Kérdés, hogy az ilyen esetet miért nem halállal büntették. A büntetés valószínűleg azért volt enyhébb, mert a vizesárok, mint védmű átúszása nem rongálta meg magát az árkot, feltehetőleg ezért nem büntették halállal.

Qui seditionem atrocem militum concitavit, capite punitur: Si intra vociferationem aut levem querellam seditio mota est, tunc gradu militiae deicitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent vel si legio deficiat avocari militia solent. (D.49.16.3.19-21.-Modestinus)

Aki a katonák között jelentős zavargást szít, fejét veszítse, ha az elégedetlenséget hangos vita vagy csekély panaszkodás váltja ki, az elégedetlenséget szító rangját veszítse. Ha sok katona szervezkedik közös büntettek elkövetésére, vagy egy egész légió elégedetlenkedik, a szokásos büntetés, hogy elbocsátják őket a katonai szolgálatból.

A hadseregen belül az elégedetlenség szítása anarchiához vezethet, ezért indokolt az elégedetlenséget szító személyt halállal büntetni. Ha az elégedetlenségének azonban van emberileg méltányolható alapja, akkor a büntetés is enyhébb, rangját veszti az elégedetlenkedő. Felvetődik a kérdés, hogy ha egy elégedetlenséget szító személyt halállal büntetnek, akkor a csoportosan szervezkedőket, illetve amikor egész légió elégedetlenkedik, akkor őket miért nem halállal büntetik. Ennek az a praktikus oka, hogy a halálbüntetést tömegesen nem lehet végrehajtani, hiszen egy légió 5000–6000 főből állt. Ezért a legjobb, ha ezeket az embereket eltávolítják a hadseregből.

Arrius Menander további katonai bűncselekményekről számol be:

Exploratores, qui secreta nuntiaverunt hostibus, proditores sunt et capitis poenas luunt. (D.49.16.6.4.-Arrius Menander)

A kémek, akik a titkokat elárulják az ellenségnek, árulók, fővesztéssel kell bűnhődniük. Hasonlóan nyilatkozott Tarruntenus Paternus is (D.49.16.7.). A kémkedésnek csak egy büntetése lehet – a halál.

Sed et caligatus, qui metu hostium languorem simulavit, in pari causa eis est (D.49.16.6.5.-Arrius Menander)

Annak a nyomorultnak is ez a büntetése, aki az ellenségtől való félelmében fizikai gyengeséget szimulál. A forráshelyből kitűnik, hogy nemcsak büntetendő az elkövető, hanem meg is vetendő, egy erkölcsi nulla, aki nem érdemli meg, hogy a jogtudós katonának nevezze, hanem csak egy nyomorult.

Si quis commilitonem vulneravit, si quidem lapide, militia reicitur, si gladio, capital admittit. (D.49.16.6.6-Arrius Menander).

Ha valaki megsebesíti katonatársát, ha az egy kővel történt, el kell bocsátani a hadseregéből, ha karddal, akkor főbenjáró bünt követ el. Itt az elkövetés eszköze határozza meg a büntetés súlyosságát, abból kiindulva, hogy egy karddal komolyabb sérülést lehet okozni, könnyebben meg is lehet ölni a sértettet, mint egy kővel.

Qui se vulneravit vel alias mortem sibi conscivit, imperator Hadrianus rescripsit, ut modus eius rei status sit, ut, si impatientia doloris aut taedio vitae aut morbo aut furore aut pudore mori maluit, non animadvertatur in eum, sed ignominia mittatur, si nihil tale praetendat, capite puniatur. per vinum aut lasciviam lapsis capitalis poena remittenda est et militiae mutatio irroganda. (D.49.16.6.7.-Arrius Menander)

Aki magát megsebesíti, vagy más módon öngyilkosságot kísérel meg – Hadrianus császár írja egy rescriptumában – hogy ha a körülményekből az állapítható meg, hogy azért akart meghalni, mert nem viseli el a fájdalmat, vagy megunta az életet, vagy beteg, vagy örült, vagy szégyenkezik halállal nem büntethető, de szégyenletesen el kell bocsátani, ha semmilyen okot nem tud felhozni, halállal bűnhődjön. El kell engedni a főbenjáró bűnért való büntetést, ha azt bor hatása alatt vagy játék közben követték el, és a szolgálatban át kell helyezni. Mint látható, az öngyilkossági kísérletet is bűncselekménynek tekintették, bizonyosan azért, mert az rossz hatással volt a többi katonára, harci moráljukat csökkenthette. Azonban voltak a büntetést kizáró és enyhítő körülmények. Ha valaki nem képes elviselni a fájdalmat, vagy megunta az életet, vagy beteg, vagy örült, el kell bocsátani szégyenletesen, mert az ilyen ember megvetendő és nem katonának való. Ha valaki bortól befolyásolt állapotban, vagy játék során követ el bűncselekményt, annak büntetését el kell engedni és át kell helyezni, nyilván azért, hogy ne legyen egy helyen azokkal, akik előtt a bűncselekményt elkövette.

Arrius Menander szerint azokat is büntetni kell, akik a dezertálást követően azt állítják, hogy egy másik katonai egységhez tartoznak, vagy engedik, hogy újra besorozzák őket.

Qui post desertionem in aliam militiam nomen dederunt legive passi sunt, imperator noster rescripsit et host militariter puniendos. (D.49.16.4.9.-Arrius Menander)

Arrius Menander azt mondja, hogy az elhagyás nélküli távollétet enyhébben kezelték mint a lógós rabszolgákat, a dezertálást, vagy a rabszolgaszökéseket:

Levius itaque delictum emansionis habetur, ut erronis in servis, desertionis gravior, ut in fugitivis (D.49.16.4.14.-Arrius Menander).

Az elhagyás nélküli távollét okait mindig alaposan megvizsgálták, és az újoncoknak akár meg is bocsáthattak:

Examinantur autem causae semper emansionis et cur et ubi fuerit et quid egerit: et datur venia valetudini, affectioni parentum et adfinium, et si servum fugientem

persecutus est vel si qua huiusmodi causa sit. sed et ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur. (D.49.16.4.15.-Arrius Menander).

Mindig vizsgálni kell az eltávozás okait, hogy miért, hol és mit csinált a katona, és meg kell bocsátani a betegség, a szülők és rokonok iránti szeretet, a szökött rabszolga keresése vagy egyéb hasonló ok miatt. De a fegyelmezéshez még nem szokott újoncnak meg lehet bocsátani. Arrius Menandertől származó forrásból kitűnik, hogy a katonai szolgálat alóli kibújást is keményen büntették:

Gravius autem delictum est detrectare munus militiae quam adpetere: nam et qui ad dilectum olim non respondebat, ut proditores libertatis in servitutum redigebantur. sed muto statu militiae recessum a capitibus poena est, quia plerumque voluntario milite numeri supplentur. (D.49.16.4.10.-Arrius Menander)

Ellenben az is súlyos bűncselekmény, ha valaki kibújik a katonai szolgálat alól, régebben az is ha a sorozáson rabszolgának mondták magukat, eldobva a szabadságot. A katonai szolgálat feltételeinek változása miatt a kibújás főben járó bűn, főként mióta a létszám nagyobbrészt önkéntesekkel van feltöltve. A forrás szerint a szolgálat alóli kibújás a korábbi időknél súlyosabban ítéendő meg, amióta a hadsereg nagyobb része önkéntesekből áll. Rómának létérdeke volt, hogy állandó, stabil létszámú katonája legyen. Ugyancsak Arrius Menandertől származó forrás szerint büntetés várt azokra az apákra is, akik fiaikat nem engedték katonai szolgálatba, vagy arra nem készítették fel őket:

Qui filium suum subtrahit militiae belli tempore, exilio et bonorum parte multandus est: si in pace, fustibus caedi iubetur et requisitus iuvenis vel a patre postea exhibitus in deteriore militiam dandus est: qui enim se sollicitavit ab alio, veniam non meretur. Eum, qui filium debilitavit dilectu per bellum indicto, ut inhabilis militiae sit, praeceptum divi Traiani deportavit (D.49.16.4.11.-12.-Arrius Menander)

Aki fiát háborús időben a katonai szolgálat alól kivonja száműzetéssel és vagyon egy részének elvesztésével kell büntetni, békeidőben meg kell vészözni, és el kell vinni a fiút, vagy ha az apa szolgáltatja ki, akkor alacsonyabb beosztást kell kapnia, aki másért elhagyja a katonaságot, nem érdemel megbocsátást. Azt, aki nem engedte fiát, illetve alkalmatlanná tette a katonai szolgálatra, amikor a toborzás a háború miatt meg volt hirdetve, az isteni Traianus parancsára száműzték. Ahogy az előbbieknél mondtam, nem meglepő, hogy Róma a katonai szolgálatot megtagadókat, illetve az abban közreműködőket keményen büntette. A büntetés érthetően súlyosabb volt háború idején, mint békében. A büntetés még békében is igen kemény voltát az elrettentés célja indokolta, hiszen a szolgálatmegtagadás, vagy a szolgálatba nem engedés tömeges méretűvé válása Róma létét veszélyeztethette. Szolgálatmegtagadás esetén, ha az apa feladta fiát, akkor alacsonyabb szolgálati fokba helyezték, mint egyébként. Paulus szerint az a katona, aki zavarja a békét, halállal büntetendő:

Miles turbatur pacis capite punitur. (D.49.16.16.1.-Paulus)

A békét zavaró katonák halállal bűnhődnek. Ez egy nyitott törvényi tényállás, mert csak a bűncselekmény eredménye van meghatározva, arról hallgat a jogtudós, hogy milyen cselekménnyel lehetett a béke megzavarását előidézni. Látszik, hogy a gyakran háborúzó rómaiak mennyire megbecsülték a békét. Megzavarását halállal büntették és itt még kimentési okok sem voltak.

Összefoglalva, a katonai bűncselekményekről az alábbiak állapíthatók meg: a legtöbbjét halálal büntették.¹² De a legtöbb tényállásnál megtalálhatóak a büntethetőséget kizáró, vagy a büntetést enyhítő körülmények, de befolyásolhatta a büntetés mértékét az elkövetés eszköze is. Ebből újfent az a következtetés vonható le, hogy a tényállás minden elemét alaposan felderítették és az eset összes körülményeit figyelembe véve szabtak ki büntetést.

Az ismertetett esetek bűncselekményként való értékelésének jogpolitikai indoka a hadsereg harci moráljának, fegyvelmeztségének és hadrafoghatóságának a megőrzése volt.

V.

A katonai szolgálatra való alkalmasságnak már Rómában is voltak egészségügyi és jogi feltételei, ez az ismertetésre kerülő forrásokból jól kitűnik. Arrius Menander ezeket részletesen tárgyalja. A személyi feltételek alatt az egészségügyi alkalmasság feltételeit kell érteni. A forrás is ezzel kezd:

Qui cum uno testiculo natus est quive amisit, iure militabit secundum divi Traiani rescriptum: nam et duces Sulla et Cotta memorantur eo habitu fuisse naturae (D.49.16.4.-Arrius Menander).

Aki egy herével született, vagy egyik heréjét elvesztette, jogszerűen teljesíthet szolgálatot az isteni Traianus rescriptuma szerint, feljegyezték, hogy Sulla és Cotta is ilyen természetadta feltételekkel rendelkezett. Több forrás a katonai szolgálatra való alkalmasság egészségügyi feltételeiről nincs, de a korábban már idézett D.49.16.6.7. forrshelyből, amely a katonai szolgálattól való elbocsátását írja elő többek között annak, aki beteg, vagy örvült, feltehető, hogy az ilyen személyek katonának sem állhattak, ha betegségük, vagy bomlott elméjük már a katonasághoz történő belépéskor kiderül.

Rátérve a jogi feltételekre, Ulpianus szerint nem vehető fel katonának az, akinek a státusza vitatott:

Ulpianus libro octavo disputationum Qui status contraversiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiae dare, maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutem sive contra petantur. nec hi quidem, qui ingenu bona fide serviunt: sed nec qui ab hostibus redempta sunt, priusquam se luant. (D.49.16.8.-Ulpianus)

Akiknek státusza vitatott, még ha valójában szabadok is, nem kell katonának felvenni, addig, míg státusza teljesen rendeződik, akár szabadból rabszolga lesz, vagy fordítva, azokat sem, akik bár szabadon születettek, de jóhiszeműen rabszolgaként szolgálnak, de azokat sem akiket kiváltottak az ellenségtől minaddig, amíg a váltságdíjat vissza nem fizeti. Rómában nem volt egységes állami személyügyi nyilvántartás. Ezért érthető, ha a vitatott státuszú személyeket nem vették fel a hadseregbe, mert amíg nem tisztázódik, hogy az illető szabad vagy rabszolga, addig fennállt annak a veszélye, hogy rabszolgát vesznek fel katonának, márpedig ez jogilag kizárt, hiszen *servi res sunt*. Ugyancsak ilyen okból kizárt annak a felvétele, aki ugyan ingenuus, de jóhiszeműen rabszolgának hiszi magát. Kizárt a katonáskodása annak is, akit az ellenségtől kiváltot-

¹² A halálbüntetésről lásd Mommsen, i. m. 911–945. p., Zlinszky, i. m. V. fejezet 2. p.

tak, mindaddig, amíg a váltságdíjat vissza nem fizeti. Némi fejtöresre ad alapot Marcianus alábbi mondata:

Marcianus libro secundo regularum Ab omni militia servi prohibentur: alioquin capite puniuntur. (D.49.16.11.-Marcianus)

A jogtudós azt mondja, hogy a mindenféle katonáskodástól eltiltott rabszolgákat általában halállal büntetik. Ez a mondat ellentmondásosnak tűnik, hiszen rabszolga nem katonáskodhatott, így attól nem is lehetett eltiltani. Valószínűleg ezt a mondatot kiragadták a szöveggörnyezetéből, s ezért tűnik úgy, mintha a jogtudós nem ismerte volna a rabszolgákra vonatkozó jogi előírásokat. Feltehetőleg a mondat az eredeti szöveggörnyezetében azokra vonatkozhatott, akik katonai szolgálatuk alatt olyan büntetést követtek el, ami miatt eltiltották őket a katonai szolgálattól és szabadságukat is elvesztették.

A száműzött személyek katonai szolgálatra való alkalmasságát érdemes megvizsgálni, mivel ezzel a kérdéssel Arrius Menander is viszonylag részletesen foglalkozik.

In insulam deportatus si effugiens militiae se dedit lectusve dissimulavit, capite puniendus est. Temporarium exilium voluntario militi insulae relegationem adsignat, dissimulatio perpetuum exilium. Ad tempus relegatus si expleto spatio fugae militem se dedit, causa damnationis quaerenda est, ut si contineat infamiam perpetuam, idem observetur, si tranactum de futuro sit et in ordinem redire potest et honores petere, militiae non prohibetur (D.49.16.4.2-4.-Arrius Menander)

Az, akit egy szigetre száműztek, ha megszökik és az igazságot elhallgatva beáll katonának, halállal kell büntetni. Ideiglenessé válik a száműzetése annak, aki önként jelentkezik katonának, akit besoroznak és a valóságot elhallgatja, száműzetése folyamatos. A száműzetés ideje alatt, ha a száműzetésre ítélt büntetése letöltése előtt önként katonának jelentkezik, meg kell vizsgálni elítélésének okát és azt, hogy folyamatos infámiával jár-e, és úgy kell tekinteni, mint aki a jövőre nézve visszakapja helyét és rangját, nem tiltható el a katonai szolgálattól. Mint látható, a száműzött nem feltétlenül tiltatik el a katonai szolgálattól, hanem csak akkor, ha megszökik és beáll katonának, státuszát elhallgatva. Valószínűleg ebben az esetben az elkövetőt azért büntetik halállal, mert megszökött és még a hadsereget is félrevezette státuszát illetően. Ha a száműzetésre ítélt a büntetés hatálya alatt önként jelentkezik katonának, akkor a büntetése ideiglenessé válik; az elkövetett bűncselekményt mintegy ellensúlyozza a katonai szolgálat, amely társadalmilag hasznos, de ha besorozzák és státuszát elhallgatja, akkor száműzetése folyamatos. Ha a száműzetésre ítélt önként jelentkezik katonának, pusztán ezért nem lehet elutasítani, hanem meg kell vizsgálni, hogy miért ítélték el és hogy a büntetése infámiával társul-e, ha a katonai szolgálatba felvehető, akkor egy fikcióval úgy kell tekinteni, mint az olyan személyt, akit katonai szolgálatba visszavettek rangja és helye visszaadásával.

Szintén halálbüntetés fenyegette azt, akit vadállatok elé dobásra ítélték, megszökött és beállt a hadseregbe vagy engedte magát besoroztatni.

Ad bestias datus si profugit et militiae se dedit, quandoque inventus capite puniendus est: indenque observandum est in eo, qui legi se passus est. (D.49.16.4.1.-Arrius Menander)

A következő forrás is azt erősíti, hogy a bűncselekmények elkövetőinek az eset összes körülményeit mérlegelve megadhatták a lehetőséget a katonai szolgálatra, amely a

visszaút lehetőségét nyithatta meg az elítélt számára a mindennapi élethez. Ugyancsak Arrius Menander írja:

Reus capitalis criminis voluntarius miles secundum divi Traiani rescriptum capite puniendus est, nec remittendus est eo, ubi reus postulatus est, sed, ut accedente causa militiae, audiendus: si dicta causa sit vel requirendus adnotatus, ignominia missus ad iudicem suus remittendus est nec requiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus. (D.49.16.4.5-6.-Arrius Menander)

Az isteni Trajanus rescriptuma szerint azt az elkövetőt, akit halálra ítélték főbenjáró bűn miatt és önként jelentkezik katonának, nem lehet visszaküldeni oda, ahol elítélték, de adni kell neki egy lehetőséget a katonai szolgálatra, ha láthatóan vágyik rá, azonban ha becsületét elvesztette, később a bíróság visszaadta, még méltányosságból sem vehető fel katonának, noha teljesen mentesült. Még a főben járó bünt elkövető is felvehető katonának, ha akarja, de ha infámis volt, még ha utólag mentesült is, akkor sem lehet katona, valószínűleg azért mert egy volt infámis személy nem megbízható.

Adulteri vel aliquo iudicio publico damnati inter milites non sunt recipiendi. (D.49.16.4.7.-Arrius Menander)

A házasságtörők és más, a közjog alapján elítéltek katonának nem vehetők vissza. Ebből kitűnik, hogy a házasságtörést elkövető a katonai szolgálatra való alkalmasság szempontjából egy tekintet alá esett az infámis személlyel. De Arrius Menander azt is mondja, hogy szintén nem alkalmasak a katonai szolgálatra az egyéb közjogi vétséget elkövetők sem. Úgy látszik, itt ellentmondás van ezen forráshely és az ugyancsak Arrius Menandertől származó forrás között, mert ott a jogtudós azt mondja, hogy a halálra ítélt, ha önként jelentkezik katonának és a körülmények, pl: infámia nem zárják ki, akkor katonának felvehető. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert az első forrás esetében arról van szó, hogy kivételesen, mintegy kedvezményként, ha az eset körülményei indokolják és az elkövető önként jelentkezik, akkor felvehető katonának. A második forrásban mondja ki a jogtudós az általános szabályt, tehát az első forrás kivétel a másodikban található főszabály alól. Azaz házasságtörők és a közt sértő büntettek miatt elítéltek nem vehetők fel katonának, kivéve ha önként jelentkeznek, nem infámisak és az eset körülményei ezt a kedvezményt indokolják.

Non omnis, qui litem habuit et ideo militaverit, exauctorari iubetur, sed qui eo animo militiae dedit, ut sub optentu militiae pretiosionem se adversario faceret. nec tamen facile indulgendum, iudicationis qui negotium antehabuerunt: sed si in transactione reccidit indulgendum est. exauctoratus eo nomine non utique infamis erit nec prohibendus lite finita militiae eiusdem ordinis se dare: alioquin et si relinquat litem vel transigat, retinendus est (D.49.16.8.-Ulpianus)

Nem kell elbocsátani a hadseregből azt, aki azért, mert ellene pert indítottak, beáll katonának, de aki azért áll katonának, hogy a pert ellenfelének költségesebbé tegye, annak nem lehet megbocsátani, azoknak sem, akik azelőtt perben álltak, de ha egyezséget kötnek, akkor igen, ha valaki nem rendezi adósságát, az becsstelen, az ügy végső következménye általában, hogy el kell bocsátani, ha az ügyet ejtik, vagy megegyeznek maradhat. A forrás jól mutatja, hogy a csalárd és becsstelen személyeket nem tűrték meg a hadseregben.

Paulustól származó forrás szerint azt, aki egy bűncselekmény elkövetése miatti féltelmében katonának áll, azt elbocsátották a katonai szolgálattól.

Paulus libro quinto sententiarum Qui metu criminis, in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militiae dedit, statim sacramento solvendus est. (D.49.16.16.1.-Paulus)

A katonai szolgálat feltételeiről összefoglalóan elmondható, hogy a vitatott statusú, az infámis¹³ személyeket és azokat, akik bűncselekmény elkövetése miatt álltak be katonának, nem túrték meg a hadseregben. Azokat, akiket valamely bűncselekmény miatt valamilyen büntetésre pl: száműzetés ítélték, ha a körülmények indokolták, jelentkezhetek katonának, ezzel mintegy ellensúlyozandó az általuk elkövetett bűnt.

VI.

A következőkben vizsgálendő téma a parancsnoklás és a fegyelmezés kérdése. Mindenféle hadseregben, így a rómaiban is alapvető követelmény volt a katonák fegyelmezettsége és a feljebbvalóknak való engedelmessége. Macer a parancsnoklásról a következőket mondja:

Macer libro primo de re militari Officium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in observanda disciplina constitit. (D.49.16.12.-Macer)

A parancsnoki szolgálat a hadseregben nemcsak irányításból, hanem a fegyelem megőrzéséből is áll. Arrius Menander a fegyelmeztelenségről a következőket mondja:

Idem libro tertio de re militari Omne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiae crimen vel contumaciae vel desidia. (D.49.16.6.-Arrius Menander)

A katonáknál elkövetett minden bűncselekmény, megkövetelte az állandó fegyelmezést, mint például a lustaság vétke vagy az engedetlenség vagy a tétlenség. Majd így folytatja:

Qui manus intulit praeposito, capite puniendus est. augetur autem petulantiae crimen dignitate praepositi. Contumacia omnis adversus ducem vel praesidem militis capite punienda est. (D.49.16.6.1-2.-Arrius Menander)

Aki előljárójára kezet emel, halállal büntetendő. Az előljáróval szembeni támadás súlyosan büntetendő. Minden, a hadvezérrel vagy a katonai helytartóval szembeni engedetlenség halállal büntetendő. Mint látható, a rómaiaknál a katonai előljáróval szembeni bármiféle szembeszegülés a legsúlyosabb büntetést vonta maga után, itt nem voltak egyhíthó körülmények.

Modestinus a parancsmegtagadásról a következőket mondja:

In bello qui rem a duce prohibitam fecit aut mandata non servavit, capite punitur, etiamsi res bene gesserit. (D.49.16.3.15.-Modestinus)

Aki háború idején a parancsnoka által megtiltott dolgot cselekszik, vagy nem teljesíti parancsát, halállal büntetendő, akkor is, ha akciója sikeres volt. A parancsmegtagadásért minden esetben halál járt, akár valaminek a megtételére, akár valaminek a megtiltására vonatkozik a parancs, függetlenül attól, hogy a parancsmegtagadó akciója sikeres volt-e

¹³ Az infámiáról lásd. Zlinszky, i.m. V. fejezet 8. p.

vagy sem. A parancsot az alárendeltnek mérlegelés nélkül teljesíteni kell, akár helyes a parancs, akár nem, mert ha minden katona a saját feje után megy, akkor szétesik a hadsereg, ezért a parancsmegtagadás büntetése csak halál lehet.

Macer a tribunusi szolgálat tartalmáról az alábbiakat írja:

Officium tribunarum est vel eorum, qui exercitui praesunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigiliis interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensuram fraudem coercere, delicta secundum suae auctoritatis modum castigare, principis frequenter interesse, querellas commilitonum audire, valetudinarios inspicere. (D.49.16.12.2.-Macer)

A tribunusok illetve a vezetők, akik kiképezik és vezetik a sereget, táborban féken tartják a katonákat, gyakorlatozáson vezetik őket, őrzik a kapuk kulcsait, időszakonként körbevezetik az őrjáratokat, részt vesznek a bajtársak étellel való ellátásában, megvizsgálják a gabonaszállítmányokat, megfenyítik a gabona kímérői közül a csalókat, saját hatáskörükön belül büntetik a bűncselekményeket, gyakorta jelentést tesznek feletteseiknek, meghallgatják bajtársaik panaszkodásait, ellenőrzik a betegeket. Macer ebben a forrásban ismerteti a tribuni militares és más katonai vezetők feladatkeretét. A felsorolás nyilvánvalóan a fontosabb feladatokat tartalmazza és nem taxatív jellegű. Elsőként feladatuk kiképezni és a harc során vezetni a csapatokat. Feladatuk továbbá a táborban, kaszárnyában a rendet és fegyelmet fenntartani. Ők vezetik a gyakorlatokon is az egységeket, valamint őrzik a tábor és a kaszárnyák kulcsait is. Ők vezetik az őrjáratokat is. Az úgynevezett hadtáp is a feladatuk, felügyelik az étellemezést, ennek keretén belül büntetik az ételmezt kiosztók csalárdságait, ami nagyon fontos eszköze lehetett a fegyellemezésnek, ha a sereg szűkölködött ételben.

Büntető hatalmukról csak annyit mond a forrás, hogy a saját hatáskörükbe tartozó büntetéseket büntették. De nem derül ki pontosan, hogy melyek voltak ezek; egy biztos, az étellel manipulálókat ők büntették. Ebből az általános utalásból arra lehet következtetni, hogy nem volt egységesen szabályozva, hogy mi tartozott a tribunusok büntető hatalma alá. Egyrészt azért, mert ha pontosan szabályozva lett volna, azt a jogtudós, aki rendkívül jártas volt a katonai jogban, ismerte és ismertette volna. Másrészt a hadsereget vezető helytartókat és hadvezéreket illette meg az imperium és ebből kifolyólag a katonai büntető hatalom is.¹⁴ Azaz a tribunusok büntető hatalma csak a hadsereg vezetőjétől származtatott hatáskör¹⁵ volt, éppen ezért a hadsereg vezetőjén múlt, hogy a büntető hatásköréből milyen büntettek szankcionálását engedte át a tribunusoknak és melyeket nem.

Gyakran jelentést tettek feljebbvalóiknak és ők közvetítették a katonák panaszait a hadsereg vezetésének. Ők ellenőrizték a betegeket is, nyilván figyelve arra, hogy ne szimuláljanak megpróbálva így kibújni katonai kötelezettségeik alól.

A hadvezérnek a katonáival szembeni túlzott engedelmességével kapcsolatosan Macer Paternusra hivatkozva mondja:

Paternus quoque scripsit debere eum, qui se meminert armato praesesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum piscatum venatum militem non mittere. (D.49.16.12.1.-Macer)

¹⁴ Varga: A római alkotmány fejlődése. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1994. 19. p.

¹⁵ Zlinszky, i.m.17. p.

Paternus, aki maga is egy hadsereget vezet, azt írja, hogy egy vezető köteles takarékoskodni a szabadság megadásával, nem engedhető meg, hogy a katonák lovaikat a provincián kívülről behozzák a seregbe, nem engedhető meg az sem, hogy a katona saját fogalkozását üzze, halásszon, vagy vadásszon. Takarékoskodni kell a jutalom-szabadságolással, mert ez a fegyelem rovására mehet. Nem lehet idegen provinciából a saját ló behozatalát sem engedélyezni a seregbe, mert esetleg valamilyen betegséget is behurcolhatnak vele, amely átterjedhet a sereg lovaira is, másrészt akkor a katona saját állatával lenne elfoglalva és elhanyagolna katonai kötelezettségeit. Valószínűleg azért, hogy a katona mindig rendelkezésre álljon és hadra fogható legyen, ne vonja el a figyelmét a katonáskodással össze nem függő dolog. A továbbiakban Macer szószerint idézi Paternust:

nam in disciplina Augusti ita cavetur: "Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum, vereor tamen, si quicquam permisero, quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus." (D. 49.16.12.1.-Macer)

Ugyanis a császár iránti hűség miatt rendeltem el a következőket: habár tudom, hogy nem helyénvaló, hogy a katonák mesterséget űzzenek, még sem félek attól, hogy ha megengedem azt az én vagy a te érdekében, nem fognak mértéket tartani, abban, amit megengedtem. Valószínűleg a jogtudós azért idézi a hadvezért szószerint, mivel eltért az általános szabálytól és engedélyezte a saját, illetve katonatársai érdekében, hogy a katonák civil mesterségüket gyakorolják. Feltehetőleg ez az engedmény olyankor adatott meg, amikor a katonáknak egyéb, katonai feladataik nem nagyon voltak. A tétlenség pedig előbb-utóbb engedetlenséget szülhet.

Összefoglalva a parancsnoklásról és a fegyelmezésről mondottakat, megállapítható, hogy a fegyelmezetlenséget és a katonai feljebbvaló iránti engedetlenséget semmilyen formában nem tűrték el és keményen büntették. Ha a fegyelem fenntartása megkívánta, kedvezményeket is adtak a katonáknak, noha ezzel nagyon óvatosan kellett bánni. Képet kaphattunk a tribuni militest terhelő feladatokról is.

VI.

A Digesta ebben a fejezetben tárgyalja a katonákra vonatkozó tulajdonszerzési korlátozásokat, ezért e források elemzése jelen dolgozat szempontjából is szükséges. Ezek valójában mezőgazdasági telekszerzési korlátozások. Macer a telekvásárlás tilalmáról a következőket mondja:

Idem libro secundo de re militari Milites agrum comparare prohibentur in ea provincia, in qua bellica opera peragunt, scilicet ne studio culturae militia sua avocentur. et ideo domum comparare non prohibentur. sed et agros in alia provinciis comparare possunt. ceterum in ea provincia, in quam propter proelii causam venerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur. (D. 49.16.13.-Macer)

A katonáknak tilos földet venniük abban a provinciájában, ahova a háború miatt vezényelték, természetesen nem a földművelés iránti elfoglultság miatt, hanem katonai okok miatt tilos, ugyanakkor házat szerezniük nem tilos. De másik provinciában szerezhetnek földet, olyan provinciában is, amely a háborúhoz közel van, de más neve alatt is

szerezhetnek földet és az államkincstárral szembeni követelés fejében is. Hasonlóan nyilatkozik Marcianus is:

Marcianus libro tertio institutionum Milites prohibentur praedia comparare in his provinciis, in quibus militant, praeterquam si paterna eorum fiscus distrahat: nam hanc speciem Severus et Antoninus remiserunt. sed et stipendiis impletis emere permittuntur. fisco autem vindicatur praedium illicite comparantum, si delatus fuerit. sed et si nondum delata causa stipendia impleta sint vel missio contigerit, delationi locus non est. (D.49.16.9.-Marcianus)

A katonáknak megtiltották, hogy telket vegyenek a provinciájukban, ahol szolgáltak, kivéve, amikor az államkincstár értékesítette ősi birtokait, Severus és Antoninus császár kegyből ezekben az esetekben kivételt tett. De amikor szolgálatukat letöltötték, akkor a vásárlás már engedélyezve volt. Az államkincstár magának követelte a telket, ha meg nem engedett módon szereztek meg és ezt bejelentették. De ha a bejelentést a leszerelésig, vagy az elbocsátásig nem történik meg, akkor bejelentésnek már helye nem lehet. Hasonlóan nyilatkozik Macer is:

Is autem, qui contra disciplinam agrum comparaverit, si nulla de ea re quaestione mota missionem acceperit, inquietari prohibetur (D.49.16.13.1.-Macer)

Ha valaki ezen szabály ellenére mégis telket szerzett és ezt nem jelentették be, amikor elbocsájtották, utólag már nem lehet zavaró. Az előző három forrás alapján feltételezhető, hogy a katonáknak telket azért volt tilos szerezniük abban a provinciában, ahol szolgáltak, mert elvonhatta figyelmüket a katonai kötelezettségeiktől. De nem volt tilos házat szerezniük. Ennek oka az lehetett, hogy ez a római állam érdekeit szolgálta, hiszen az a katona, aki a provinciában házat vesz, ezt azért teszi, mert a leszerelés után ott kíván letelepedni és ez erősítette a rómaiak hatalmát a provinciában.

A teletszerzési tilalom alól voltak kivételek, az egyik, ha az államkincstár értékesítette birtokait. Feltehető, hogy itt a szerzést azért engedték meg, mert az állam bevételeinek növelése fontosabb érdek, mint a katonai. Tehát itt az állam érdekeinek rangsorolásáról van szó. A másik kivétel, amikor a katona a tilalom ellenére telket vásárol és erről az államkincstár már azután szerez tudomást, amikor a katona már kiszolgált, vagy elbocsátották, ilyenkor az államkincstár már nem követelheti a telket. Macer azt is megmondja, hogy kiket nem illethetett meg ez a kedvezmény:

Illud constat huius praescriptionis commodum ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinere, quod praemio loco veteranis concessum intellegitur: et ideo et ad eum, qui causaria missus est, potest dici pertinere, cum huic quoque praemium praestatur. (D.49.16.13.2.-Macer)

Egyet lehet érteni azzal, hogy ezt a szabályt nem alkalmazzák azokkal szemben, akiket becstelenség miatt bocsátottak el, a veteránoknak jutalomként megadható, valamint azoknak is a szolgálat jutalmaként, akiket betegség miatt bocsátottak el. Tehát a jogtalan teletszerzés a leszerelés után jogszerűvé válik mint egy jutalomként a veteránoknál és olyan személyeknél, akiket betegség miatt szereltek el, de nem kaphatják meg ezt a kedvezményt akiket becstelenség miatt bocsátottak el a szolgálatból.

A katona csak abban a provinciában nem szerezhetett telket, ahol szolgált, a többiben már igen. Az sem volt tilos, hogy más neve alatt szerezzen telket. Marcianus szerint öröklés esetén nem volt tilos, hogy a katona telket birtokoljon abban a provinciában, ahol szolgált.

Milites si heredes extiterint, possidere ibi praedia non prohibentur. (D.49.16.9.1.-
Marcianus)

Valószínűleg a forrás helytelen terminust használ, mert nem a birtoklásról van szó, hanem a telek tulajdonjogának megszerzéséről, ezért nem helyes a possidere ige, hanem a comparare igét kellett volna használni.

Összegezve a katonák telekszerzési korlátozásáról mondottakat elmondható, hogy annak indokát az állam katonai érdekével magyarázhatjuk. Ezért nem engedték meg, hogy a szolgálati hely provinciájában a katona telket vásároljon. Ez alól a főszabály alól jutalomként kivételt tettek a veteránokkal és azokkal, akiket betegség miatt bocsátottak el, akkor, ha ez a katonai szolgálat kitöltése után derült ki. De nem illethette meg azokat ez a kedvezmény akiket becstelenség miatt bocsátottak el. Nem érvényesült a telekszerzési korlátozás öröklés esetén és akkor sem, amikor az államkincstár értékesítette birtokait.

PÉTER VARGA

DE RE MILITARI

(Zusammenfassung)

Digesta reguliert 4 Gebiete im militärischen Recht: die militärischen Straftaten, die Befehlsführung die Disziplinierung, die Bedingungen des Militärdienstes und das Verbot der Grundstückerwerbung. Von den Straftaten war die Desertion die schwerste. Jede militärische Straftat wurde hart gestraft aber auch die in die Zubilligung mildernen und erschwerenden Umstände. Die meisten militärischen Straftaten waren mit der Todesstrafe verbunden, aber die Strafe wurde untersuchend alle Umstände des Falles zugemessen. Den Rekruten wurde es im allgemeinen bei der ersten Gelegenheit verzeihen. Die Disziplinlosigkeit und die Unbotmäßigkeit dem militärischen Vorgesetzten gegenüber wurden hart gestraft. Der Soldat wurde in 3 Fällen aus dem Dienst entlassen, wenn er seine Zeit ausgedient hat, wenn er unehrlich wurde, wenn er wegen der Krankheit ungeeignet wurde. Der Soldat konnte abgesehen von bestimmten Ausnahmen kein Grundstück in der Provinz, wo er gedient hat, erwerben. Die Umschrankungen der Grundstückerwerbung hatten militärpolitische Ziele.

Felelős kiadó: Dr. Besenyei Lajos dékán

Nyomás és kötés készült az OFFICINA Tannyomdában

6721 Szeged, Vadász u. 2/B 2000-8

Felelős vezető: dr. Kékes Tiborné

A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK
E SZOROZATBAN MEGJELENT ÚJABB KIADVÁNYAI

Tomus LVI.

Fasc. 2. *Ruszoly* József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helyhatósági levéltári források alapján. (Szeged, 1999.) 557 p.

Tomus LVII.

Fasc. 1. *Badó* Attila: A francia esküdszékkal kapcsolatos dilemmák (Szeged, 1999.) 26 p.

Fasc. 2. *Bródy* János: A sztrájkjog nemzetközi és magyar aspektusai (Szeged, 1999.) 21 p.

Fasc. 3. *Hajdú* József: Az alternatív vitamegoldási rendszerek szerepe a munkahelyi szexuális zaklatásos ügyek megoldásában (Szeged, 1999.) 63 p.

Fasc. 4. *Józsa* Zoltán: Regionalizmus és önkormányzatok (Szeged, 1999.) 25p.

Fasc. 5. *Juhász* Zsuzsanna: Az 1990-es évek közepének európai börtönnépessége – számok tükrében (Szeged, 1999.) 14 p.

Fasc. 6. *Molnár* Imre: A római jog professzorai a szegedi egyetemen (Szeged, 1999.) 16 p.

Fasc. 7. *Osztróvszky* József: Elemi kárbiztosítás Magyarországon. Az 1858. évi kiadás szövegét gondozta és az utószót írta *Ruszoly* József (Szeged, 1999.) 53 p.

Fasc. 8. *Tekla Papp*: Die Grundzüge des englischen Gesellschaftsrechts (Szeged, 1999.) 8 p.

Fasc. 9. *Stipta* István: Adalékok a pénzügyi közigazgatási bíróság működésének történetéhez (1884–1885) (Szeged, 1999.) 22 p.

Fasc. 10. *Szondi* Ildikó: Lakástakarék-pénztárak Magyarországon (Szeged, 1999.) 26 p.

Fasc. 11. *Varga* Péter: De re militari (Szeged, 1999.) 23 p.